

УДК 061.2(477.83-25)–051М.Грушевський
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2018.33.9979>

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І ТОВАРИСТВО “УЧИТЕЛЬСЬКА ГРОМАДА” У ЛЬВОВІ

Оксана Ковалишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

У статті розкрито організаційні, освітньо-наукові аспекти співпраці видатного вченого-історика, громадсько-політичного діяча М. Грушевського із українським товариством учителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада» у Львові, на чолі якого він був 1908-1912 рр. Акцентовано увагу на ролі М. Грушевського в обґрунтуванні ідеї української національної школи, необхідності формування альтернативної до державної української приватної системи українського шкільництва.

Проаналізовано комплекс заходів, вжитих Товариством для забезпечення розвитку української гімназійної освіти – надання різносторонньої навчально-методичної, видавничої, матеріально-фінансової та ін. допомоги вже існуючим на той час українським приватним гімназіям, підтримка громадських ініціатив у заснуванні нових середніх шкіл, обстоювання прав української мови у навчальних закладах тощо.

Зроблено висновок про вагомую роль М. Грушевського у виробленні організаційних та ідеологічних підвалин, окресленні головних напрямів діяльності товариства «Учительська громада», налагодженні співпраці з іншими культурно-освітніми і науковими установами.

Ключові слова: Михайло Грушевський, товариство “Учительська громада”, журнал “Наша школа”, національна школа, приватне шкільництво.

Одним із найвидатніших представників українського національного відродження кінця XIX – початку XX ст. був вчений-історик, громадсько-політичний і державний діяч Михайло Грушевський. Його життєдіяльність є цілою епохою в інтелектуальному, науковому, культурно-освітньому і державному розвитку України.

Біля 20 років (1894–1913) М. Грушевський жив і працював у Львові. З його іменем пов’язані вихові події, які мали місце в українському національному середовищі Галичини означеного періоду: відкриття і керівництво кафедрою історії України у Львівському університеті, формування львівської школи істориків України; реформування і надання академічного статусу Науковому товариству імені Шевченка, перетворення його на всеукраїнську академію наук; заснування Української національно-

демократичної партії і активізація суспільного-політичного життя галицьких українців; широка палітра культурно-просвітницьких та освітніх ініціатив тощо.

Різнопланова діяльність М. Грушевського львівського періоду стала предметом багатьох наукових досліджень, отримала своє відображення у монографічних та дисертаційних роботах, наукових статтях, збірниках наукових конференцій та ін. Водночас, як засвідчує проведений аналіз, окремі аспекти життєтворчості виданого вченого цієї доби потребують ширшого висвітлення, глибшого наукового уточнення та узагальнення. Це стосується, зокрема, ролі та внеску М. Грушевського у розбудову ідеї української національної школи в Галичині, його взаємодії з громадськими освітньо-педагогічними товариствами та організаціями. У цьому зв'язку науковий інтерес становить дослідження аспектів його співпраці із товариством учителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада» у Львові, головою якого він був у 1908–1912 рр.

За мету статті ставимо здійснити аналіз діяльності М. Грушевського на чолі товариства «Учительська громада», його поглядів на роль та місце цієї громадської інституції у розбудові національної системи шкільництва.

На початку ХХ ст. органічною частиною українського національного поступу в Галичині став організований учительський рух. Українське вчительство, як чисельна верства прогресивної української інтелігенції, виступило речником змагань українців краю за право на рідну мову і рідну школу, ініціатором багатьох важливих для національної справи освітньо-шкільних починів.

Важливою характеристикою цього руху стала консолідація учительських рядів, створення окремих педагогічних і професійних об'єднань. З 1881 року у Львові діяло «Руське педагогічне товариство», яке з кожним роком все більше набувало ознак національної освітньої інституції, брало на себе вирішення нагальних питань української школи і професійних проблем учительства (підготовка навчальної літератури, зміна навчальних планів і програм, обстоювання прав української мови навчання, започаткування відкриття українських приватних народних і професійних шкіл та ін.). Із заснуванням у 1904 році у Львові першої професійної організації українських освітян під назвою «Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок» системною і динамічною стала робота щодо солідаризації вчительства, залучення народних вчителів до дієвої громадської освітньо-просвітницької діяльності тощо.

На початку ХХ ст. спостерігається активізація загалу українських педагогів середніх і вищих шкіл, їхнього прагнення об'єднати зусилля навколо реалізації ідеї української національної школи, створення альтернативної до державної української приватної системи освіти. Помітну

роль у цих процесах відіграв Михайло Грушевський. Його виразна національна позиція як професора-україніста Львівського університету, голови Наукового товариства імені Шевченка у Львові, відомого суспільно-політичного діяча сприяла консолідації освітян, формуванню чітких орієнтирів педагогічного поступу.

Реалізація задуму заснування окремого товариства учителів середніх і вищих шкіл була здійснена у листопаді 1908 р., коли, з ініціативи гімназійних педагогів О. Стефановича, К. Студинського, С. Томашівського, В. Щурата, С. Юрика, була завершена підготовча робота і проведено установчі збори нового товариства під назвою «Учительська громада», на чолі якого став М. Грушевський. У числі головних завдань новостворене товариство накреслило «визначити сучасне становище середніх і вищих шкіл, працювати для їх націоналізації, бергти українське вчительство перед кривдами і гнітом» [3, с. 133].

Обрання М. Грушевського головою товариства «Учительська громада» слід розцінювати як цілком закономірну подію. Зрозуміло, що в силу своєї наукової зайнятості, виконання багатьох інших значимих справ і доручень, зосередитися виключно на діяльності Товариства він не мав змоги. Про це, як писав один із авторів історії цієї організації І. Раковський, стверджував і сам М. Грушевський. На загальних зборах Товариства у Львові 1 листопада 1908 р. у Народному Домі новообраний голова М. Грушевський «дякує за довіру, але упереджає, що через навал праці і часті виїзди зможе тільки доривочно працювати у виділі...», тому просить допомоги членів «Учительської Громади» і «звертає увагу на тяжкі задачі і важні цілі, які має нове Товариство перед собою та взиває всіх його членів до витривалої праці для добра нашого українського шкільництва і Товариства» [3, с. 134].

І, як засвідчив проведений аналіз, М. Грушевський відіграв важливу роль у становленні «Учительської громади» на початковому етапі її понад 30-літньої історії. Йому випала доля закласти організаційні підвалини Товариства, вибудувати ідеологію його діяльності, окреслити головні напрями, налагодити співпрацю з іншими культурно-освітніми і науковими установами, сформувати ядро активних і дієвих членів цієї громадської інституції.

На чолі товариства М. Грушевський пробув до листопада 1912 року. За період його головування відбулися три звичайні загальні зібрання (1908, 1909, 1912), два надзвичайні (1909, 1912). У 1911 р. за участю М. Грушевського скликалися з'їзди представників філій Товариства.

Про затребуваність цієї організації для вирішення проблем середньої і вищої школи, професійних потреб українських педагогів свідчить динаміка зростання чисельності членів Товариства. На час створення «Учительської громади» у 1908 році до її лав записалося 298 чоловік, у 1909 р. ця кількість

склала 304, в 1910 р. – 314, 1911 р. – 398 осіб з числа вчителів середніх шкіл та викладачів вищих навчальних закладів Галичини [12, с. 5–48]. Якщо врахувати, що загалом такої категорії педагогів на цей період в краю налічувалось біля 550 осіб, то можна зробити висновок про високий рівень солідаризації та самоорганізації цього прошарку української інтелігенції, глибокого усвідомлення учительством необхідності спільних зусиль для творення основ української національної школи. Якісну складову членства в «Учительській громаді» підтверджує і факт приналежності більшості її учасників до активної діяльності у Науковому товаристві імені Шевченка у Львові.

Продовжуючи тему організаційного становлення товариства «Учительська громада» за період головування М. Грушевського, відмітимо передусім його структурну розбудову. З ініціативи Головного відділу Товариства у 1908-1912 рр. було засновано 11 філій у різних містах Галичини. Територіальна означеність цих первинних осередків «Учительської громади» є не випадковою. Так, до початку Першої світової війни у Львові, Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станиславові діяли державні гімназії з українською мовою викладання; у Бережанах, Стрию, Сокалі – державні утравквістичні (двомовні) гімназії; у Рогатині, Городенці, Яворові, Копичинцях, Буську, Збаражі – українські приватні середні школи. Зрозуміло, що всебічна підтримка діяльності цих навчальних закладів, їхнього педагогічного та учнівського персоналу (організаційна, навчально-методична, наукова, видавнича, фінансово-матеріальна тощо) і стала важливим завданням як центрального органу Товариства, так і його філій на місцях.

Увиразнюючи роль і місію товариства «Учительська громада» в українському суспільному житті у період головування М. Грушевського, слід передусім відштовхнутися від оцінки, розуміння і бачення українським вченим, під національним кутом зору, освітньої ситуації в Галичині, що склалася у царині середньої і вищої освіти наприкінці XIX – початку XX ст. Офіційна політика польської влади була спрямована на максимальне обмеження доступу українців краю до середніх і вищих навчальних закладів, тим самим реалізуючи мету унеможливлення повноцінного формування української національної світської еліти. Для прикладу, у 1910/11 н. р. із 33 крайових гімназій україномовними були тільки шість; одна гімназія з українською мовою викладання припадала на 655899 українців, тоді ж як з польською мовою – всього на 49753 поляків [13, арк. 16]. Робилося це різними методами – через запровадження польської мови викладання, введення двомовності (утравквізму), відкриття гімназій у формі т.зв. польсько-українських паралельок без права поділу у майбутньому, заснування польських приватних навчальних закладів в ряді українських місцевостей та

ін. Справа організації будь-якої нової української середньої школи розтягувалася на роки, ставала предметом довгих дискусій у віденському парламенті та галицькому сеймі, протестних акцій українського населення.

Власне такий незадовільний стан українського середнього шкільництва, відсутність чітких перспектив його поліпшення з боку державних структур спонукали М. Грушевського запропонувати українській спільноті краю ідею заснування приватних середніх шкіл. У 1905 році, в органі Наукового товариства імені Шевченка у Львові – «Літературно-науковому віснику», він надрукував статтю під назвою «Що ж далі?», у якій виклав своє бачення реалізації цього плану.

Зазначимо, що на початку ХХ ст. в українському середовищі Галичини розгорнулася гостра дискусія щодо будівництва громадськими коштами у Львові українського театру. У згаданій публікації М. Грушевський, загалом не відкидаючи цю громадську ініціативу, вважає справу відкриття українських приватних гімназій «далеко важнішою» [1, с. 3]. «Зможемо при добрій охоті робітників, що щиро й на все віддаються сьому руському шкільництву – стверджує він, – організувати тип руської середньої школи в значній мірі свобідної від режиму польської шкільної ради» [1, с. 4]. Прогнозує, що маючи добрий педагогічний персонал, якого влада з політичних мотивів не допускала до учительської праці, можна буде «дати й дещо інший напрям виховання, що також дуже важно в інтересах нашої будучности» [1, с. 4]. Перекоаний, що українська школа, яка буде заснована у містах, «де ще держиться руське міщанство», може «послужити сильною національною підмогою». Це все, за задумом М. Грушевського, дозволило би сформувати мережу українських гімназій, домогтися переведення їх на державне утримання, створення кінцевої «осібної руської шкільної ради, котрої дорогою сейму чи парламенту не діждемося мабуть дуже й дуже довго» [1, с. 5].

Можна сміливо припустити, що погодившись очолити новостворене товариство, М. Грушевський мав твердий намір через цю громадську інституцію, яка об'єднала найкращі освітянські сили і ресурси із числа українських педагогів середніх і вищих шкіл, у співпраці з іншими культурно-освітніми і науковими організаціями, зокрема Науковим товариством імені Шевченка у Львові, підійти впритул до реалізації далекосяжної мети – формування основ української національної школи.

Цей задум красномовно підтверджується появою передовиці під назвою «Наша школа» за авторством М. Грушевського у першому номері журналу «Наша школа», який почало видавати у 1909 р. товариство «Учительська громада». Статтю справедливо можна вважати концептуальним баченням вченого-педагога сутності ідеї національної школи, означення ним шляхів її побудови.

Шкільну справу М. Грушевський називає «однією із найбільш важких і пекучих проблем сучасного життя», питання створення української школи виносить як першочергове. «Як утрата національної школи, заміна її чужеродною у XVIII–XIX ст., – стверджує автор, – була безсумнівно одною із видатніших причин упадку національного життя в українських землях, так створення національної школи являється одною із найсильніших запорук національного відродження» [2, с. 2]. Проводить паралель, коли у XVI ст. польська експансія на українські землі стала реальною загрозою «всьому винародовленню українців», форtpостом українства виступило Львівське братство, яке дало могутній поштовх до розгортання братського руху, відіграло важливу роль у відродженні української культури та освіти.

У статті М. Грушевський обґрунтовує важливу тезу про необхідність націоналізації школи на українських землях, яка, на його думку, зможе забезпечити українській народності підстави успішного культурного, суспільного і економічного розвитку, озброїть її «рівносильною зброєю в конкуренції національностей», забезпечить від перспективи відставання й упослідження в загальному культурному і економічному цивілізаційному поступі. «Націоналізації не тільки зверхньої, формальної, яка починається і кінчиться самим завданням викладової мови, – переконує автор статті, – а в значно ширшій, – то значить можливо ліпшого, можливо основнішого приспособлення школи до потреб української суспільности, її життя, її завдань і обставин» [2, с. 3].

Оцінюючи поточну ситуацію в Галичині, М. Грушевський вважає, що «певні елементи національної школи», які мають українці краю, незважаючи на свою слабкість і невідповідність потребам української народності, «вимагають свого розширення, поглиблення, очищення, перетворення в одноцілну систему національної школи від низин до верхів» [2, с. 4].

Власне справі розбудови української національної школи в Галичині і прислужився М. Грушевський як голова українського товариства вчителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада» у 1908–1912 рр. У згаданій вище статті він так означив мету діяльності Товариства: «згуртувати й організувати українські сили шкіл вищих та силами їх і всіх, інтересованих розвитком української школи, вияснити сучасне становище середніх і вищих шкіл української території... та працювати для націоналізації школи середньої і вищої, так само як і нижчої» [2, с. 4].

Аналізуючи зміст діяльності «Учительської громади» у цей період означимо декілька основних позицій. Пріоритетним для Товариства та його голови постало питання підтримки громадських ініціатив у ділянці розбудови української приватної середньої школи. Звіти із засідань Головної управи засвідчують про низку заходів, які вживалися Товариством для реалізації цього плану: надання організаційної, матеріально-фінансової, навчально-

методичної допомоги вже існуючим на той час українським приватним гімназіям у Яворові, Рогатині, Городенці, Чорткові, Копичинцях (організація підготовчих курсів для першого класу гімназій; забезпечення навчального процесу підручниками, картами та іншим шкільним інвентарем; проведення фахових шкільних інспекцій; вирішення кадрових питань; захист учительських прав і свобод, матеріальне забезпечення своїх членів та родин та ін.) [6, с. 70–73]; ініціювання збору коштів на утримання гімназій; опікування учнівською молоддю (пропагування ідеї створення «вакаційних» осель, стипендіальна підтримка обдарованої молоді, зокрема, надання стипендії ім. А. Бончевського від НТШ у Львові [4, с. 111–112] тощо.

Окремо слід акцентувати увагу на обстоюванні «Учительською громадою» за активної участі голови товариства М. Грушевського прав української мови у середній ланці освіти. З метою визначення реального стану і з'ясування проблем викладання української мови і літератури в галицьких гімназіях, Головний відділ товариства ініціював проведення філіями спеціального опитування («анкети»). Узагальнені матеріали послужили основою для підготовки розлогого «Меморіалу товариства «Учительська громада» до Крайової шкільної ради в справі науки української мови і літератури в середніх школах з польською викладною мовою», в якому ставиться вимога про запровадження для учнів українського народності української мови та літератури як обов'язкового шкільного предмету, залучення до його викладання кваліфікованих вчителів [8]. Спеціальна комісія Товариства розробила нову програму з української мови та літератури, яка була обговорена на з'їзді галицьких і буковинських учителів української мови середніх і вищих шкіл, проведеної у травні 1909 р. у Львові. На цьому зібранні відомий освітній діяч М. Пачовський у своїй доповіді оприлюднив реальну картину стану викладання української мови у середніх школах краю [9]. Результатом роботи конференції стало також створення комісії українців на чолі з М. Грушевським.

Актуальними для Товариства залишалися питання видавничої діяльності, співпраці у цій ділянці з іншими установами та організаціями. Так, зокрема, з метою видання літератури для молоді вівся діалог із Українсько-Руською Видавничою Спілкою у Львові, яка була заснована з ініціативи М. Грушевського у 1899 році [5]. Значну роль у поширенні ідеї української національної школи, підтримці громадських ініціатив щодо розбудови системи приватного шкільництва, консолідації освітянського загалу навколо розв'язання дидактично-виховних проблем гімназійної освіти відіграв орган товариства «Учительська громада» – журнал «Наша школа».

Процеси інтенсивного творення української приватної школи в Галичині, які набули широкого розмаху на початку ХХ ст., зумовлювали потребу подальшої координації зусиль різних громадських інституцій,

вироблення єдиної стратегії розбудови системи приватного шкільництва. На початку 1910 р. Головний виділ «Учительської громади» прийняв рішення про створення загальнокраєвого Комітету для справ приватного шкільництва [6, с. 70–73], який невдовзі було статутно оформлено у нове товариство під назвою «Краєвий Шкільний Союз». Заснований на базі «Учительської громади» із залученням інших педагогічних, просвітницьких, наукових, господарсько-економічних товариств («Українське педагогічне товариство», «Взаємна поміч українського вчительства», «Просвіта», «Наукове товариство імені Шевченка», «Дністер» та ін.), «Краєвий Шкільний Союз» задумувався як центральний орган, «найвища влада цілого українського шкільництва, опікуна й організатора рідної школи» [7, с. 2]. Цілком очікувано, що справу провадження нового товариства було доручено тому ж самому М. Грушевському, чий авторитет і заслуги у реалізації цієї національної ваги справи були беззаперечними. Задіяність М. Грушевського до роботи у «Краєвому Шкільному Союзі» це вже предмет іншого дослідження.

Підсумовуючи зміст та результати співпраці М. Грушевського з українським товариством учителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада» у Львові у період 1908–1912 рр., можна стверджувати про його вагомий вплив на формування засадничих ідей і пріоритетних напрямів діяльності цієї освітньо-педагогічної організації, досягнення реальних успіхів Товариства під його керівництвом у справі започаткування та розбудови в Галичині національної системи приватного шкільництва.

-
1. *Грушевський М.* Що-ж далі? (В справі руських гімназій) / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. 29. – Кн. 1. – С. 1–5.
 2. *Грушевський М.* Наша школа / М. Грушевський // Наша школа. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 1–5.
 3. Загальні збори Товариства українських учителів висших шкіл «Учительська громада» // Наша школа. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 132–136.
 4. Загальні збори Головного Виділу Тов. «Учительська Громада» // Наша школа. – 1911. – Кн. 2. – С. 111–112.
 5. Засідання Головного Виділу Тов. «Учительська Громада» // Наша школа. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 136–141.
 6. Засідання Головного Виділу Тов. «Учительська громада» // Наша школа. – 1910. – Кн. 1. – С. 70–73.
 7. Звіт з діяльності Краєвого Шкільного Союзу за час з 1.10.1911 до 30.11.1912. – Львів, 1912. – 11 с.

8. Меморіал Тов. Учительська Громада до Кр. Шк. Ради в справі науки української мови й літератури в середніх школах з польською викладною мовою // Наша школа. – 1910. – Кн. 1–2. – С. 76–80.

9. Пачовський М. Становище і наука українсько-руської мови як викладової в наших гімназіях / Др Мих. Пачовський // Наша школа. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 33–61.

10. Раковський І. Засновання Товариства «Учительська Громада» / І. Раковський // Наша школа. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 6–10.

11. Статут товариства «Учительська громада» (Товариство учителів висших шкіл у Львові). – Львів: 3 друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1910. – 8 с.

12. Терлецький О. Історія «Учительської Громади» (1908–1933) / О. Терлецький // Двадцятьп'ятьліття товариства «Учительська громада». – Львів: Учительська Громада, 1935. – С. 5–48.

13. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Фонд 308 (Наукове Товариство імені Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 12.

Стаття: надійшла до редколегії 09.08.2018

доопрацьована 26.10.2018

прийнята до друку 05.12.2018

MYKHAILO HRUSHEVSKYI AND SOCIETY “TEACHER COMMUNITY” IN LVIV

Oksana Kovalyshyn

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho, Str., 7, Lviv, Ukraine–79005*

During the period of activity in Lviv M. Hrushevskiy persecuted educational and scientific development goal of the all-Ukrainian scale. Scientific contacts of an educator in Lviv began in 1892, where he later became a member of the Shevchenko Scientific Society and ultimately united his efforts with this city. Educational activities of M. Hrushevskiy in Galicia was mainly carried out within the activities of numerous scientific and educational institutions, which the scientist founded, headed or contributed. That's how the leader becomes the first chairman of the “Teacher's Community” Society in Lviv.

Chaired by M. Hrushevskiy numerous educational decisions were taken at the meetings of the “Teacher’s Community” and published in established own publishing body “Our School”. Among them: founding of the Teachers workshop of the Lviv, establishment of the Ukrainianist Commission, creation of courses for private gymnasiums for the Rusyns Pedagogical Society in Yavoriv and Rogatyn, founding of general regional committee for private schooling etc. By applying such decisions “Teachers’ Community” opposed the elimination of multilingual teaching in Galician schools, organized its activities for the Ukrainianization of schooling and the support of Ukrainian textbooks.

Ukrainian “Teacher’s Community” with the head M. Hrushevskiy carried out active educational and cultural activities. Chairing the “Teachers’ Community”, M. Hrushevskiy managed to impose the society as a sphere of educational influence, which covered the most remote corners of Galicia, initiating the process of solving problems in the educational sphere, by organizing schools, private gymnasiums, training of teachers’ groups to unite Ukrainian people in the single nation. M. Hrushevskiy participation in this initiative created conditions and organized the main educational efforts around the struggle for Ukrainian schooling during almost four decades.

Key words: M. Hrushevskiy, “Teacher’s community”, “Our school”, national school, educator, chairman.